

КІНОДЖЕРЕЛЬНИЙ МАСИВ ЯК АУДІО-ВІЗУАЛЬНЕ СВІДЧЕННЯ ПАРТИЗАНСЬКО-ПІДПІЛЬНОЇ БОРОТЬБИ (1941-1945 РР.)

Висвітлена колекція кінодокументальних джерел архівного фонду України з вивчення історії діяльності радянського Руху Опору в роки Великої Вітчизняної війни. Розглянуто тематику кіно колекції, головних діючих осіб кіносюжетів, роботу кінооператорів, які воювали на фронтах, у партизанських та підпільних загонах військовими кореспондентами та операторами.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, партизанський та підпільний рух, кінодокументальні джерела, військові кореспонденти та оператори.

Війна глибоко викарбувалася у свідомості кожного її учасника, від солдата до простого громадянина. Особлива сторона війни партизансько-підпільна боротьба у тилу військ Вермахту. Після Великої Вітчизняної війни, звертаючись до минулого, мало хто залишиться байдужим пригадуючи сцени боїв, бомбування міст та сіл. Специфічною формою історичної пам'яті є зображувальні джерела, що фіксували навколишню дійсність, за допомогою кінофотодокументів. Кінофотодокументи, як історичне джерело, розкривають історичні події та факти у вигляді статичних або динамічних візуальних сюжетів. Об'єкти фіксує такі деталі і нюанси, властиві тому чи іншому явищу або події, які не можна отримати з інших видів джерел.

Метою статті є висвітлення інформативних можливостей кінодокументального масиву джерел з історії партизансько-підпільного руху в роки Великої Вітчизняної війни. Використання та аналіз цього виду джерел стикається з низкою методологічних проблем. Методика аналітичної критики кінодокументів напрацьовувалася протягом тривалого часу, а аналізу таких джерел присвячені роботи В. Стрельського, Н. Мандральської, В. Романовського [1-3].

Синтезованим видом зображувальних джерел є кіно, яке на практиці вбирає елементи творчості, живопису, принципи побудови кадру тощо. Кінодокументи дають можливість дослідникові побачити історичну дійсність у русі, в процесі, перенестися в минуле. Створення кінофотолітопису Великої Вітчизняної війни було актом великого героїзму. Протягом усієї війни фронтові кінооператори фіксували події з фронтів та тилу ворога. 257 фронтових кінооператорів та більш 200 фотокореспондентів фіксували епізоди війни, поділяючи з простими солдатами та партизанами труднощі фронтових буднів. Кожен п'ятий з них загинув.

Значним місцем збереження кінодокументів років Великої Вітчизняної війни є Російський Державний архів кінофотодокументів (РДАКФД), який має 2087 обл. од. періоду війни, а це близько 800 тисяч метрів кіноплівки [4]. Серед них кінофільмів і спеціальних випусків 221 обл. од., 402 номери кіножурналів, 1464 обл. од. кінолітописних сюжетів. Найпопулярнішими в роки війни були кіножурнали, як джерело оперативної інформації («Союзкиножурнал», «Новости дня», «Пионерия», «СССР на екрані»). У роки війни на екрани виходили фільми, присвячені захисникам міст («Черноморці», «Битва за нашу советскую Украину»).

Пам'ять про Велику Вітчизняну війну зафіксовано до деталей у документах та матеріалах фондів Державної архівної служби України. Унікальна колекція

Центрального державного кінофотофоно-архіву України ім. Г. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г. Пшеничного) є важливим евристичним джерелом не лише для представників історичної науки, а й журналістів та усіх шанувальників минулого [5]. Близько 80-ти годин екранного перегляду кінохроніки періоду Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. – безцінний фонд ретроспективної інформації про війну. Ці фонди складають кіножурнали («Радянська Україна», «За Радянську Україну»), документальні фільми («День війни»), кінолітописи (стрічки «Битва за нашу Радянську Україну», «Перемога на Правобережній Україні та вигнання німецьких загарбників за межі українських радянських земель»), окремі не змонтовані сюжети, що не ввійшли до готової продукції й не демонструвалися на кіноекранах вітчизняних кіностудій, Української студії хронікально-документальних фільмів, Центральної студії кінохроніки. Окремо можна виділити кінопортрети та кінодокументи «трофейної кінохроніки». Колекцію ЦДКФФА України ім. Г. Пшеничного доповнюють документальні, наукові та навчальні кінофільми Міністерства оборони України, що зберігаються у Галузевому державному архіві Міністерства оборони України (ГДА МО України) [6].

Кіносюжети та кінофільми широко представляють життєдіяльність та будні партизанського руху. Збірник кіносюжетів 1943 р. Центральної студії кінохроніки (Арх. № 2060) висвітлює події з життя Житомирського партизанського з'єднання О. Сабурова; спільна нарада членів нелегального ЦК КП(б)У та керівників партизанських з'єднань Правобережної України, серед присутніх – начальник УШПР Т. Строкач, С. Руднев, С. Ковпак, О. Федоров, В. Бегма [7]. Збірник кіносюжетів 1943 р. Центральної студії кінохроніки (Арх. № 2191) – Карпатський рейд Сумського партизанського з'єднання С. Ковпака, виступ комісара С. Руднева, С. Ковпака та Г. Базими [7]. Кіносюжети 1943 р. Центральної студії кінохроніки (Арх. № 2180) про дії партизанської дивізії ім. М. Щорса С. Малікова, мінування залізничного полотна в районі станції Олевськ [7]. Радянський кінофільм Центральної студії кінохроніки і Укркінохроніки «Битва за нашу Радянську Україну» 1943 р. (Арх. № 592) містить сюжети спільної наради керівництва партизанських загонів Правобережної України – С. Ковпак, Д. Коротченко, О. Федоров, С. Руднев [7].

Сюжет «У партизанському краю» кіножурналу «Радянська Україна» № 17-18 1944 р. (Арх. № 164) показує партизанів Сумського з'єднання С. Ковпака під час виконання завдання; секретар ЦК КП(б)У Д. Коротченко вручає партизанам урядові нагороди у присутності С. Ковпака, С. Руднева, П. Вершигори. Наступна сюжетна лінія «Місто комсомольської слави» про події у Краснодарі [7].

Важливою темою сюжетів кіножурналів було висвітлення роботи та бойової діяльності керівництва УШПР, повсякденного життя командирів та рядових партизан, урочисті заходи різного рівня, нагородження активних учасників партизанського руху. Кіножурнал «Радянська Україна» 1943 р. № 1 (Арх. № 119) – участь керівників УШПР в святкуванні «25-ти років Радянської України» у Москві в грудні 1942 р. [7]. Про один день із життя партизанів Чернігівського загону М. Попудренка № 2 кіножурналу «Радянська Україна» 1943 р. (Арх. № 120); сюжет – О. Федоров вручає згаданому з'єднанню Червоний Прапор ЦК КП(б)У, РНК УРСР і Верховної Ради УРСР [7]. Вручення Почесного бойового Червоного Прапора командирі 1-ї партизанської дивізії

ім. С. Ковпака П. Вершигорі показує № 14 кіножурналу «Радянська Україна» 1944 р. (Арх. № 158). У № 33 кіножурналу «Радянська Україна» 1944 р. (Арх. № 178) сюжет – «Славним партизанам» про вручення урядових нагород С. Ковпаку М. Гречухою [7].

У спеціальних випусках кіножурналів висвітлена громадсько-політична активність керівників та командувачів УШПР у подіях державного значення. Це свідчить про визнання великої ролі партизанського руху в перемозі над Німеччиною. Спецвипуск квітня 1944 р. (Арх. № 535) показує похорон генерала армії М. Ватутіна, серед присутніх С. Ковпак, О. Федоров несуть його бойові нагороди [7]. Спецвипуск березня 1944 р. (Арх. № 131) про роботу VI сесії Верховної Ради УРСР – М. Хрущов, Л. Корнієць, В. Старченко, М. Гречуха, Д. Коротченко, Т. Строкач, О. Сабуров, З. Богатир, С. Ковпак [7]. Спецвипуск 1945 р. (Арх. № 505) про військовий парад у Києві на площі Богдана Хмельницького, виступ наркома оборони УРСР В. Герасименка [7]. Кінофільм «Битва за нашу Радянську Україну» 1943 р. керівник О. Довженко (Арх. № 592), про спільну нараду керівництва партизанських загонів, серед них – С. Ковпак, Д. Коротченко, О. Федоров, С. Руднєв. Сюжети: партизанські загопи на марші; виступ на Всеслов'янському мітингу партизана В. Яремчука [7].

Велика кількість кіносюжетів з фондів ЦДКФФА України ім. Г. Пшеничного присвячені розвідувальній діяльності, плануванню воєнних дій, бойовим операціям партизанських з'єднань, виявленню зрадників. Збірник кіносюжетів 1941 р. (Арх. № 2191) про зустріч партизанів Краснолиманського партизанського загону з бійцями армії і виступ комісара Ф. Калиберди [7]. Кіносюжети 1942 р. (Арх. № 2190) про події на Південному фронті [7].

Збірник кіносюжетів 1943 р. (Арх. № 2057): нарада членів нелегального ЦК КП(б)У та керівництва партизанських з'єднань Правобережної України партизанського з'єднання О. Сабурова, серед яких Д. Коротченко, М. Кузнецов, С. Руднєв, С. Ковпак, О. Федоров. Лісовий партизанський табір у Рівненській області, робота похідної друкарні, госпіталю [7]. Сюжети травень-серпень 1943 р. (Арх. № 2060): життя Житомирського партизанського з'єднання під командуванням О. Сабурова, лікар-хірург О. Федоров оперує поранених [7]. Кіносюжетна збірка липень-серпень 1943 р. (Арх. № 2191) про Карпатський рейд Сумського партизанського з'єднання С. Ковпака, виступ С. Руднева, С. Ковпака, Г. Базими. Бої з'єднання О. Сабурова у Мозирському районі (Білорусь) [7].

Збірник від серпня 1943 р. (Арх. № 2180) Центральної студії кінохроніки: партизанська дивізія ім. М. Щорса С. Малікова – нарада в партизанському таборі за результатами розвідки [7]. Окремо листопад 1943 р. (Арх. № 2190) хроніки «У кримських партизан»: засідка в гірському лісі [7]. Кіносюжет 1944 р. (Арх. № 2652): Командир Сумського партизанського з'єднання С. Ковпак слухає рапорт про результати Карпатського рейду (1943 р.) [7]. Кіносюжети січень 1944 р. (Арх. № 2069): зустріч партизанів Чернігово-Волинського з'єднання О. Федорова з розвідниками Червоної Армії на Волині [7]. Від лютого 1944 р. (Арх. № 2061): В. Бегма з Рівненського партизанського з'єднання розповідає про спільні дії з Червоною Армією зі звільнення міста [7]. Сюжети квітня 1944 р. (Арх. № 2206): визволення Ялти від окупації військами Окремої Приморської армії [7].

Велике значення соціальних сюжетів щодо організації повсякденного життя партизан та підпільників: харчування, медичне обслуговування,

політичне виховання. Кіносюжет 1942 р. (Арх. № 2056): Чернігівське партизанське з'єднання О. Федорова; прийняття присяги; О. Федоров, В. Дружинін, М. Попудренко, Д. Рванов над картою обговорюють завдання [7]. Кіносюжет 1942 р. (Арх. № 2054) про окремі епізоди з життя партизан Донбасу: табір Ямського партизанського загону [7].

Таким чином, кінодокументальна група джерел значно розширює і насичує інформаційні межі подій, дозволяє розглядати історію подій Великої Вітчизняної війни в Україні в загальноєвропейському контексті. Кінодокументи відображають воєнні дії військ, висвітлюють соціальну сторону життя й боротьбу на окупованих територіях і українських фронтах.

Література

1. Стрельський В. І. Джерелознавство історії СРСР: Період імперіалізму / В. І. Стрельський. – К.: Радянська школа, 1958. – 480 с.
2. Мандральская Н. В. Принципы научной классификации в определении методики источниковедческого анализа кинофотофонодокументов / Н. В. Мандральская // Вестник архивиста. – 2010. – № 2. – С. 255-269.
3. Романовський В. О. Нариси з архівознавства: історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах / В. О. Романовський. – Харків, 1927. – 170 с.
4. Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. Пшеничного. – Режим доступу: www.tsdkffa.archives.gov.ua
5. Державна архівна служба України. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/>
6. Галузевий державний архів Міністерства оборони України. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Archives/index.php?ba02#History>
7. Україна і Друга світова війна кінолітопис: Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіносюжетів, спецвипусків (1939-1945 рр.). – Київ, 2005. – Режим доступу: http://tsdkffa.archives.gov.ua/Annals/cinema_1939-1945.pdf

Ковальская Л.А. Кинодокументальные источники истории Великой Отечественной войны.

Освещена коллекция кинодокументальных источников архивного фонда Украины по изучению истории советской партизанско-подпольной деятельности в годы Великой Отечественной войны. Рассмотрена тематика киноколлекции, главных действующих лиц киносюжетов, работа кинооператоров, которые воевали на фронтах, в партизанских отрядах и городском подполье военными кинооператорами.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, партизанское и подпольное движение, кинодокументальные источники, военные корреспонденты и операторы.

Kovalskaya L. Film sources of history of the Great Patriotic war.

The article is devoted to the collection of films sources of archival fund of Ukraine for the study of the history of the soviet guerrilla-underground activities in the years of the Great Patriotic war. Considered the subjects of cinema collection, the main actors movie scenes, the work of cameramen, who fought on the fronts and in partisan detachments and the urban underground military cameramen.

Key words: Great Patriotic war, the partisan and underground movement, cinema documentary sources, war correspondents and the operators.

Ковальська Леся Андріївна – доцент кафедри історії слов'ян історичного факультету Донецького національного університету.

Рецензент: **Довжук І.В.**, док. істор. наук, професор.

Стаття подана
10.02.2012